

Jedovatá stoka? Tak se říkalo Bílině, náš reportér ale na kánoji viděl něco jiného

Vodácký průvodce po řece, které se všichni zdaleka vyhýbají

PETR HORKÝ / FOTO MILAN BUREŠ

J

en pár kroků za vlakovým nádražím v severočeském městě Most poklidně teče říčka, která svou velikostí připomíná spíše větší potok. Její hluboké, kamenité koryto lemují kopřivy, pod malým betonovým mostem se ale skrývá plácek, kde se dá pohodlně nafouknout kánoe, sbalit věci do lodních pytlů a nasednout. Začíná svérázná výprava, která se od splouvání Vltavy, Ohře a dalších všeobecně oblíbených místních vodáckých destinací velmi liší.

Řeka Bílina jednoduše není místem, které by si většina lidí spojovala se sportem či rekreací. Protéká krajinnou hnědohelných dolů, elektráren a chemických továren a v obecném povědomí má pověst špinavé, průmyslové stoky, v níž nic nežije a které je lepší zdaleka se vyhnout. Dlouhou dobu tomu tak skutečně bylo. V posledních desetiletích se však kvalita vody v severočeské řece výrazně zlepšila. K čisté bystrině má stále hodně daleko, už to ale zdaleka není zdraví nebezpečný extrém. Alespoň to tvrdí znalci, kteří se kvalitou vody v českých řekách zabývají.

Uprostřed horkého léta tisíce Čechů na lodích zaplní prověřené tuzemské toky, my jsme se ale rozhodli zkusit splout řeku, která má naopak pověst té suverénně nejhorší. Nakolik je špatné renomé Bíliny oprávněné? A nemůže náhodou tahle těžce zkoušená, všemi opomenutá řeka nabídnout něco, co ty ostatní nemají?

Fialová řeka

Majitel vodácké půjčovny Ahooj David Grünbaum, od kterého si v horkém srpnovém dopoledni v sídle nedaleko Chomutova přebíráme dvoumístnou nafukovací kánoji Pálava, není naší volbou toku nijak zaskočen. Na vodáky splouvající Bílinu je zvyklý, podle něho se začali objeovat zhruba před

*Nabízí něco,
co jiné
turisticky
populární
toky nemají.
(Řeka Bílina,
na pozadí
elektrárna
Ledvice)*

deseti lety a od té doby jich zvolna přibývá, byť ve srovnání s nedalekou a daleko populárnější Ohří je to stále spíš jen hrstka dobrodruhů. Také on sám ji před několika lety splul a cestu popisuje jako nečekaně příjemný zážitek. „Každopádně si myslím, že nikoho nepotkáte,“ usmívá se.

Výhodou Bíliny oproti jiným tokům je skutečnost, že je sjízdna prakticky celoročně, protože ji napájí takzvaný podkrušnohorský přivaděč zásobující vodou průmyslové podniky v širokém okolí. Podle vodáckého serveru Raft.cz má Bílina v době naší plavby nedostatek vody, podle Grünbauma ale nemusíme mít obavy. Sjízdňý úsek této řeky měří necelých padesát kilometrů – začíná v Mostě a končí v Ústí nad Labem, kde se vlévá do Labe.

Třeba to, že na ní nejspíš nikoho nepotkáte.

Nijak zvlášť nezapáchá, její voda je průhledná, na dně pod hladinou se ladně vlní dlouhé zelené řasy.

Plavba průmyslovou krajinou je svérázná. (Průjezd městem Bílina)

Majitel půjčovny doporučuje začít plavbu až v Obrnicích, tedy pár kilometrů po proudu pod Mostem, abychom se vyhnuli několik stovek metrů dlouhému přenašení lodě u elektrárny v mostecké čtvrti Chanov. Skončit radí již v malebné víscce Stadice, abychom nemuseli absolvovat plavbu průmyslovými Trmicemi a špinavým závěrem v Ústí nad Labem. My ale chceme získat kompletní zážitek, a tak nasedáme už v Mostě s cílem doplout až do Labe. Začínat ještě výše proti proudu nejde z jednoduchého důvodu: nad Mostem se nachází povrchový lom ČSA, kde je tok řeky sveden do ocelového potrubí. Po chystaném útlumu dolu má být ovšem Bílina z trubek rozvolněna do volně meandrujícího koryta a v budoucnu tedy možná půjde startovat ještě o něco výše.

Hned po nasednutí do kánoe za nádražím v Mostě řeka poměrně svižně teče a už při průjezdu severočeským městem nás překvapí, jak je čistá – přinejmenším tedy na pohled. Nijak zvlášť nezapáchá, její voda je průhledná, na dně pod hladinou se ladně vlní dlouhé zelené řasy. Míjíme hejna kachen a rodiny nutrií, občas se ukáže i volavka, později za městem se v proudu dokonce mihnou hejna ryb. Pohled na řeku občas obohacuje odhozená pneumatika, shluk PET lahví nebo nánosy textilu zachycené vysoko ve větvích stromů při poslední velké vodě. Celkový dojem je ale překvapivě dobrý.

I tak je nicméně stále vidět, že jde o v minulosti těžce zkoušenou řeku, jejíž účel byl po mnoho dekad jediný: sloužit průmyslu. Co chvíli podplouváme oblouky jednoho z mnoha potrubí a neustále míjíme betonová ústí různých kanálů, což v sobě nese jistý půvab industriální romantiky. Koryto, jímž voda unáší naše plavidlo, je zcela umělé, tedy z obou stran zpevněné betonovým či kamenným břehem, aby řeka mohla spolehlivě zásobovat továrny a pak z nich zase odvádět znečištěnou odpadní vodu.

Její kvalita bývala kdysi skutečně děsivá. Několik pamětníků, se kterými jsem před cestou mluvil, vzpomínalo, že před rokem 1989 byla Bílina páchnoucí, jedovatou řekou hrající mnoha barvami, v níž kvůli obrovské míře průmyslového znečištění vůbec nic nežilo. „Tekla líně a pomalu, měla tmavě hnědou až černou barvu a působila na mě až asfaltovým dojmem. Občas v ní plavalo něco mrtvého, někdy se trochu duhově leskla,“ vzpomíná na řeku v době svého dětství v sedmdesátých letech minulého století fotograf Ibrahimič ve své knize z roku 2016 nazvané *Bílina: Příběh fialové řeky*. Tomuhle popisu je dnešní řeka vzdálená.

Zdrojů znečištění byla kdysi celá řada: od povrchových dolů přes mostecký cukrovar a lihovar až po hnědouhelné elektrárny. Zdaleka nejedovatější látky však posílaly do řeky chemické továrny, především litvínovská chemička vyrábějící různé ropné produkty, za druhé světové války zvaná Sudetenländische Treibstoffwerke, po roce 1948 známá jako Stalinovy závody, dnes jako Orlen Unipetrol. Níže po proudu pak Bílinu průběžně zásobovaly jedovatou směsí další provozy, jako třeba výrobce kosmetiky Lybar ve Velvětech nebo ústecká chemička Spolchemie.

Po pádu komunistického režimu v devadesátých letech ale musely tuzemské průmyslové podniky povinně zavádět čistírny odpadních vod, což vedlo k obrovskému zlepšení kvality vody všech českých řek. Další zlepšení přinesla na přelomu tisíciletí nová legislativa, která vyžaduje ještě přísnější standardy nejen od průmyslových podniků, ale také městských a obecních čistíren odpadních vod. Zlepšení kvality vody v tuzemských řekách patří k nenápadným triumfům polistopadové transformace, jejíž součástí bylo i výrazné zlepšení řeky Bíliny.

Ta dnes stále patří mezi nejznečištěnější české toky, kvalita její vody je však oproti minulosti relativně dobrá

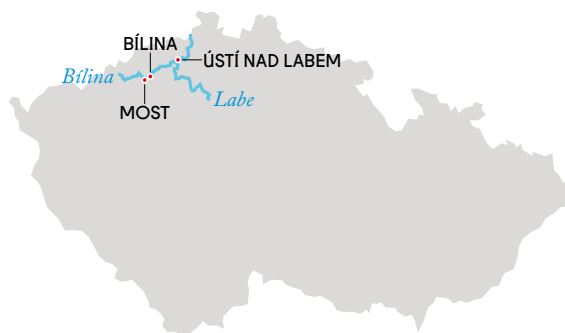

A místy dobrodružná kvůli spadným stromům, přes které je nutné přenést loď.

a v podstatě se jedná o standardní řeku, která se až tolik neliší od jiných, turisticky oblíbených toků. Státní podnik Povodí Ohře, který kvalitu vody v Bílině dlouhodobě monitoruje, dokládá výrazné zlepšení prostřednictvím grafu, jenž znázorňuje její znečištění amoniakálním dusíkem. Jeho přítomnost ve vodě je ukazatelem jak fekálního (tedy z komunálních čistíček), tak průmyslového znečištění (čili z továren). Zatímco ještě v osmdesátých letech minulého století překračovala koncentrace amoniakálního dusíku v Bílině povolenou míru i stonásobně, na přelomu tisíciletí už to bylo zhruba dvacetinásobně a loni dokonce jen dvojnásobně. Dnešní míra znečištění je tedy stále vyšší než ve většině tuzemských řek, ale nejedná se už o vyložený extrém. Znamená to tedy, že je Bílina zcela neškodná?

Určit, jaká řeka je z hlediska lidského zdraví už nebezpečná a jaká ne, je poměrně složité, protože kvalita vody se hodnotí podle různých kritérií. I relativně „čistá“ voda obsahující minimum průmyslového znečištění, která je však plná sinic, může například způsobit vyrážku a oční problémy. Záleží také na tom, zda člověk trpí nějakou alergií a jakou má imunitu. Oslovení odborníci, kteří se jakostí vody zabývají, nicméně tvrdí, že pokud člověk vodu z Bíliny nepije nebo do ní nevstupuje s otevřenými ranami, zdravotní riziko je malé.

„Z hlediska běžného kontaktu s lidskou kůží je voda v řece Bílině obecně považována za bezpečnou,“ říká mluvčí Povodí Ohře Dana Zikešová. Podobně mluví i Tomáš Hrdinka z Výzkumného ústavu vodohospodářského TGM v Praze, podle kterého by člověku při běžném vykoupaní

neměly hrozit potíže. A dodává, že dnes je v Bílině větším zdrojem znečištění špatně vyčištěná komunální odpadní voda z menších obcí než průmyslové podniky. I on je každopádně přesvědčen, že pro běžné koupání či splouvání lodí je voda v Bílině vyhovující.

Nejkrásnější úsek

Slova expertů si pro sebe opakují ve chvíli, kdy dopolední horko dosahuje tropických hodnot a já se rozhoupávám k tomu, abych se v Bílině trochu zchladil. Příležitost se naskytuje už kousek za Mostem, kde se dosud hluboké koryto rozevívá, a vysoké betonové bariéry střídají břehy porostlé rákosím, nad kterým vystupují kopce Českého středohoří. Proplouváme obcí Želenice, kde se každým rokem pořádá akce zvaná Neckyáda, při které místní obyvatelé Bílinu splouvají na podomácku vyrobených plavidlech a někteří se u toho také vykoupují.

Podle zdejšího místostarosty Jana Zálešáka se tady právě díky této zkušenosti řeky přestali bát, i když v celorepublikovém měřítku má Bílina stále pověst nejhorší řeky v Česku. „Je to tak zakořeněné a bude ještě dlouho trvat, než si lidi uvědomí, že to není úplně pravda,“ říká Zálešák. Když se tedy nebojí místní, překonávám své pochybnosti i já a kousek za Želenicemi se nořím mezi vlající mechy do průhledné chladivé vody.

Brzy poté vplouváme do města Bílina, na jehož začátku se nachází jediný kemp, kde je při splouvání řeky možné oficiálně přenocovat. My ale pokračujeme dále. Ve středu města se koryto znovu noří mezi vysoké betonové břehy, na nichž ve všední den odpoledne proudí každodenní život.

Odborníci potvrzují, že voda je pro běžný kontakt bezpečná.

Na konci toku ale začíná více zapáchat a na závěrečném jezu se hromadí odpady.

Lidé spěchající za svými denními úkoly si na kánoji plouvající městem ukazují prstem, což dokládá, že vodák je v těchto končinách stále ještě vzácným úkazem.

V Bílině se musím rozloučit s fotografem, kterého volají jiné pracovní povinnosti a připojí se ke mně znovu až zítra. Pokračuji sám, což je v nafukovací kánoji výrazně větší námaha. Navíc mě teď čeká dlouhá pasáž, kde se voda pomalu vleče zcela rovným korytem a pohyb vpřed ještě zpomalují řasy otírající se o dno lodi. Tenhle dlouhý „olej“ končí u elektrárny Ledvice, kde se po obou stranách z ničeho nic zvedají betonové břehy tak vysoké, až mám pocit, jako bych vplouval do zdymadla. Jde o dlouhý sevřený koridor, který by u citlivějších povah mohl navodit klaustrofobický pocit, pro mě se však jedná o další nečekané překvapení, která tahle zvláštní řeka přináší. Betonový koridor končí stejně nečekaně, jako začal – a za vsí Hostomice začíná asi nejhezčí úsek celé plavby.

Mezi obcemi Ohnič, Dolánky, Lysec a Lbín člověk téměř zapomene, že splouvá průmyslovou řeku. Bílina tady protéká mezi travnatými pastvinami a listnatými lesy, májí hospodářská stavení i bývalé mlýny. Ve vesnicích podplouvám krásné kamenné mosty ještě z předprůmyslových dob. Koryto se kroutí v ostrých zátočinách, v nichž se střídají hbitě tekoucí peřeje s klidnými pasážemi. Tohle všechno mám jenom pro sebe. Za celou dvoudenní cestu totiž nepotkám jediného vodáka, což je oproti přebujelému turismu na jiných českých řekách docela úkaz. Zato se teď na několika místech objeví lidé koupající se v řece, což dokládá, že odstrašující pověst jedovaté řeky nemusí platit navždycky.

Tento malebný úsek je však zároveň i fyzicky náročný, protože řeku v těchto místech často přehrazují spadlé stromy blokující koryto po celé šířce, takže musím vystoupit do proudu a s vypětím všech sil přetáhnout loď přes překážku. Když se takový spadlý strom objeví v rychlých peřejích, nabíhá adrenalin a v jednom takovém případě se loď převrátí a málem uplave. V duchu spílám Povodí Ohře i místním obcím, které stromy spadlé při vichřici neodklidily, zároveň je to ale syrové dobrodružství, při kterém se člověk soustředí jen na přítomný okamžik, což je něco, co na běžných řekách už člověk většinou nezažívá.

Na Berounce, Sázavě, Vltavě či Ohři je vše upravené, překážky jsou označené cedulemi, takže vás sice nic nezaskočí, zároveň ale plavba postrádá okamžiky překvapení. V pažích mám v tuhle chvíli už přes třicet kilometrů, blíží se večer a rád bych skončil, vím ale, že musím doplout až do Rtně nad Bílinou. Majitel půjčovny mě totiž informoval, že tam mají u vody kotviště a plácek, kde smějí vodáci nouzově přespat, a navíc je tam hospoda s teplou kuchyní.

Do Rtně vplouvám v půl deváté večer, v hospodě U Potoka hltám smažený sýr s pivem a odpovídám u toho na zvědavé dotazy místních štamgastů, které zajímá, jakou jsem měl plavbu. Někteří Bílinu také spluli a při zmíenkách o spadlých stromech souhlasně pokyvují hlavami. Jiní vzpomínají na doby, kdy sem z nedalekých Vělvět přitékala odpadní voda a ve Rtni byla metr vysoká vrstva pěny. Zároveň ale připomínají, že tyhle časy jsou už dávno pryč. Když pak usínám schoulený v lodi na travnatém plácku u řeky, v e-mailu objevím zprávu, v níž mi jeden pracovník

Vplutí do Labe v sobě má ale něco majestátního.

České inspekce životního prostředí posílá báseň, která se říkala v době, kdy v sedmdesátých letech minulého století vyrůstal ve městě Bílina. „Okolo Bíliny voděnka teče, kdo si k ní přičuchne, chytanou ho křeče.“ Těše doufám, že tato slova dávno neplatí.

Něco majestátního

Ráno se ke mně znovu přidává fotograf a čeká nás ještě několik kilometrů oné malebné krajiny a rychle tekoucí řeky jako včera. Když ale doplujeme do Stadic, už víme, že tenhle úsek definitivně skončil a teď musí nevyhnutelně přijít syrový finiš – průjezd průmyslovými Trmicemi a Ústím. Tak se předtím ještě občerstvíme průzračně čistou vodou u ledového pramene tryskajícího ze skály a pokračujeme k cíli.

Postupně se objevují neklamné důkazy o tom, že se blížíme k průmyslové aglomeraci: nad řekou se klenou mostní oblouky dálnice D8, na obzoru se rýsují komíny trmické elektrárny, na březích se objevuje více chatek i domů. Mění se i řeka: přibývá plastových odpadků, odhozených pneumatik nebo pěny, voda začíná mnohem více páchnout. V Trmicích se raději vyhýbáme splutí jezu značeného v mapě jako nebezpečný a obeplováme ho zleva plavebním kanálem.

Při průjezdu středem města podplouváme můstky, po kterých chodí lidé. Za Trmicemi následuje asi nejtěžší část celé plavby: zhruba tři kilometry dlouhý stojatý „olej“ táhnoucí se až k závěrečnému nesjízdnému jezu, na němž se hromadí odpadky snad z celé délky toku. Pohled na páchnoucí shluk naplavené špíny připomíná více než českou řeku obraz ze třetího světa. Když konečně dopádlujeme k jezu, přeneseme loď po břehu kolem něj. A nasedáme do peřejí, které nás rychlým tempem donesou rovnou do Labe.

Výjezd z malé, lokální říčky na velkou evropskou řeku v sobě má něco majestátního. Mohutný tok Labe je zdánlivě nehybný, zároveň je ale při pohledu na břeh patrné, že se ta obří masa vody pohybuje velmi rychle. Takhle by se šlo nechat unášet až do Německa, to by už ale byl zase jiný příběh. A tak hned za železničním mostem stočíme kánoe ke břehu, balíme ji a stoupáme po betonových schodech nahoru k jen pár set metrů vzdálenému vlakovému nádraží.

Když se pak vlakem vracíme proti proudu Bíliny k autu, při pohledu z okýnka mezi stromy občas probleskne její hladina. V hlavě si vybavuji místa, kudy jsme v uplynulých dvou dnech pluli. Nejeli jsme žádnou stoku, minimálně tedy ne po celé její délce. Právě skutečnost, že je Bílina takhle všeobecně vnímaná, však možná vede k tomu, že o ni lidé zdaleka nepečují tolik jako třeba o Sázavu, kde se pravidelně konají dobrovolnické úklidy odpadků. Splutí Bíliny je svéráz, který rozhodně není pro každého. Toho, kdo se k němu odhodlá, však bohatě odmění. Kromě dobrodružství, krásné krajiny a stále vzácnější samoty okolo severočeské řeky nabízí i jiný pohled na stereotypy, které nosíme ve svých hlavách. ●

 WWW.RESPEKT.CZ/AUDIO

PRO PŘEDPLATITELE NA RESPEKT.CZ
VÍCE EXKLUZIVNÍHO OBSAHU

Tak z koho ve
Varšavě nakonec
udělají
prezidenta?
TOMÁŠ BROLÍK

František a Anna Makovští

MARTIN HEMELÍK

Život jedné tiché manželské dvojice může připomenout stovky, možná i tisíce skromných hrdinů, o jejichž činech se už třeba ani nikdy nedozvíme.

František Makovský se narodil roku 1897 v obci Borová u Poličky v rodině krejčího jako nejmladší z pěti dětí. Všichni sourozenci odešli postupně za prací do Německa, kam už ve čtrnácti zamířil také on. V Duisburgu se vyučil krejčím, později se živil jako havíř v Porúří. První světovou válku prožil na frontě a po návratu domů nastoupil k československému četnictvu.

Oženil se, založil rodinu. V rámci služby jej brzy odveleli na Podkarpatskou Rus, kde strávil 19 let. První republika však skončila a rodina Makovských se v roce 1939 vrátila zpět do Čech za dramatických okolností: Františka Makovského zajali Maďari, když vykonával službu jako velitel Stráže obrany státu operující na československo-maďarské hranici.

Byl odsouzen k smrti. Nakonec však skončil „jen“ v maďarském trestaneckém lágru v Nyiregyháze, odkud byl po několika měsících transportován domů. Manželka se čtyřmi dětmi – nejmladšímu byly teprve dva měsíce – musela okamžitě po jeho zatčení opustit Podkarpatskou Rus (i právě dostavěný dům). Putovala v nákladním železničním vagonu jedinou tehdy možnou evakuační trasou – přes jižní Rumunsko, Maďarsko a Rakousko.

Makovský po návratu do Čech dál sloužil u českého četnictva a posléze byl převelen k četnickému oddílu v Terezíně, který měl zvláštní poslání – plnil funkci kontrolního orgánu v ghettu. K této službě, jejíž pojmenování vyznívá v daných historických souvislostech dost pochybně, byl Makovský povolán především pro dobrou znalost jazyků – kromě němčiny se na mnohonárodnostní Podkarpatské Rusi přiučil i dalším, například ruštině. Nadřízení patrně usoudili, že jazyky se mu budou hodit právě v Terezíně, kam byli soustředováni Židé z celé střední a západní okupované Evropy.

Nejen jich, ale hlavně dalších možností, které mu poskytla funkce, využil k pomoci vězňům.

FOTO PAMÁTNÍK JAD VAŠEH

Přes zákazy gestapa a SS pomáhal terezínským vězňům nejrůznějším způsobem. Zachraňoval je z transportů, zprostředkovával písemný styk s jejich rodinami, čímž umožnil dodávky potravin. Sám také dovážel vězňům balíky s potravinami, a dokonce je opatroval, zvláště nejpotřebnější zeleninu, i z vlastních prostředků. To vše dosvědčili těsně po válce terezínští vězni. Potvrdili také, že opatroval nemocným léky a rovněž zachránil mnohé vězně před tresty.

V terezínském ghettu existovala tajná odbojová organizace, v jejímž čele stál bývalý legionář a ředitel Legiobanky JUDr. Josef Beck (1885–1943) a členy byli především záložní důstojníci a vojáci čs. armády. Měla cíl sabotovat terezínskou válečnou výrobu a pro případ nenadále likvidace ghetta počítalo její vedení s organizováním odporu. Makovský plnil funkci spojky. V červenci 1943 byl při náhodné prohlídce u JUDr. Becka zabaven seznam členů organizace. Makovskému se jej však podařilo získat a zničit dřív, než padl do rukou gestapa. Zlikvidoval i další dokumenty a zabránil tak přísnému trestání vězňů. Z titulu své funkce také vyšetřoval delikty v ghettu a uchránil při tom

„pachatele“ před tvrdými tresty.

Miloš Eisner a jeho přátelé pracovali v oddělení, jež mělo na starosti převoz zásob z Bohušovic do terezínského ghetta. Jedné jarní noci roku 1943 převáželi cukr, udělali na dně vagonu díru a vysypali z ní 50 kilogramů cukru. Krádež byla odhalena, skupina obviněna a gestapo nařídilo Makovskému vyšetřování případu. Podařilo se mu však vězně zbavit podezření s argumentem, že vlak zůstal ve stanici tři hodiny bez ostrahy.

Jako „strážní a kontrolní orgán“ měl značné možnosti: vysoké postavení mu umožnilo zařídit i to, aby byla vynechána některá jména ze seznamů osob určených k transportům smrti na východ, jak potvrdili svědci. S pomocí své ženy podstatně přispěl k záchraně celkem 159 vězňů.

Patnáctého září 1943 byl však Makovský zatčen a odvezen do Kladna k výslechu gestapa, kde byl vězněn. Později byl převezen do Malé pevnosti v Terezíně. Brzy po jeho zatčení provedlo pardubické gestapo přísnou prohlídku jeho domu v Korouhvi. V té době tam manželka měla naštěstí schované jen čtyři dopisy vězňů. Nenašly se, ale od manželova zatčení se Anna a její děti potýkaly s obrovskými finančními potížemi.

Díky nedostatku důkazů a konci války nakonec František Makovský přežil. Brzy po propuštění z vězení byl však znovu zatčen a obviněn – tentokrát z kolaborace s nacisty. Pětaticet z mnoha vězňů, kterým pomáhal, však podepsalo petici za jeho propuštění.

Zemřel 12. července 1974 ve Vysokém Mýtě. Roku 1996 mu byl jeruzalémským památníkem Jad vašem posmrtně udělen titul Spravedlivý mezi národy. Stejný titul obdržela o rok později i manželka Anna. ●

Autor je spolupracovníkem redakce, další díly seriálu najdete na Respekt.cz.

Spravedlivý mezi národy je titul, který Stát Izrael uděluje lidem nežidovského původu, kteří za druhé světové války riskovali život při záchraně a pomoci Židům. K srpnu loňského roku bylo takto oceněno 28 217 lidí.

